

Bukovinian State
Medical University

ВДНЗ України «Буковинський
державний медичний університет»

Ștefan cel Mare University
of Suceava

Сучавський університет імені
Штефана чел Марє

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУСПІЛЬНИХ НАУК ТА ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ

AKTUALINI PYTANNIA SUSPILINIH
NAUK TA ISTORII MEDITSINI
(APSNIM)

CURRENT ISSUES OF SOCIAL
STUDIES AND HISTORY OF
MEDICINE

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ
ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК
И ИСТОРИИ МЕДИЦИНЫ

ENJEUX ACTUELS DES SCIENCES
SOCIALES ET DE L'HISTOIRE DE
LA MEDECINE

Спільний українсько-румунський науковий журнал
Joint Ukrainian-Romanian scientific journal

2018, 2 (18)

<i>Журнал засновано в 2013 р. Перереєстровано 27.07.2015 р. у Міністерстві юстиції України (Свід. № 21495-11295ПП – Сер. КВ)</i>	<i>Journal started publishing in 2013 year. Re-registered in the Ministry of Justice of Ukraine 27.07.2015 p (Cert.of registr. № 21495-11295ПП – Ser. KB)</i>
<i>Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з історичних (Наказ МОН України № 515 від 16.05.2016р.) та філологічних наук (Наказ МОН України № 1222 від 07.10.2016 р.)</i>	<i>Journal is on the List of Scientific Professional publication of the Ministry of Education and Science of Ukraine, entitled to publish main results of dissertations in different fields of Historical sciences (order № 515 of 16.05.2016) and Philological sciences (order № 1222 of 07.10.2016)</i>

President: Dr. of Medicine, Prof. **Taras Boychuk** (Bukovinian State Medical University)

Editors-in-Chief: Dr. of History, Prof. **Stefan Purici** (Ștefan cel Mare University of Suceava)
Dr. of History, Prof. **Antoniuy Moysey** (Bukovinian State Medical University)

Executive Editors: Ph.D., Assoc. Prof. **Antonina Anistratenko**, responsible for the electronic version of the journal
Ph.D., Lecturer **Lilia Roman** (Bukovinian State Medical University)
Ph.D., Lecturer **Harieta Mareci Sabol** (Ștefan cel Mare University of Suceava)

Editors Assistants: Ph.D., Associate Prof. **Inha Tymofijchuk** (Bukovinian State Medical University)
Ph.D., Lecturer **Vasile M. Demciuc** (Ștefan cel Mare University of Suceava)

Executive secretaries: Lecturer **Iryna Kaizer**, Lecturer **Tetyana Nykyforuk**

Responsible for the electronic version on the OJS platform and DOI identifier: Liliya Petrichko
Responsible for the Bibliographic description of the references: Svitlana Tulevska

INDEXING: Index Copernicus – 73,78 (2016) | Infobase Index – 2,8 (2016) | MIAR – 2,8 (2016) | SRJIF – 3,98 (2017) | JICIndex – 0,110 (2017)

Journal was registered in the international scientometric and bibliographical database Index Copernicus, Directory of Open Access Journals (DOAJ), Ulrichs Web, Erih Plus, Scientific Indexing Services, eLibrary, Index of Turkish Education, Infobase Index, OAJI, World Cat, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Sherpa/Romeo, Scientific Journal Impact Factor (SJIF), Information Matrix for the Analysis of Journals (MIAR), Journals Factor (JF), International Institute of organized research (I2OR), Journals Impact Factor, International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF), Rootindexing, Science Research Journal Impact Factor (SRJIF), JICIndex, was published in database: Google Scholar, SCIARY WorlWide Elibrary (SUA), Central and Eastern European Online Library (Germany).

Editorial Board:**Social sciences:**

Associate Prof. **Gennadii Kazakevych**, Dr. of History, Taras Shevchenko Kyiv National University (Ukraine);
 Prof. **Michel Kerautret**, Dr. of History, Ecole des Hautes études en sciences sociales (Paris, France);
 Prof. **Zenon Kohut**, Dr. of History, Alberta University (Edmonton, Canada);
 Prof. **Oleksandr Kurochkin**, Dr. of History, M. Rylskiy Institute of Art, Folklore and Ethnology, Academy of Sciences (Kyiv, Ukraine);
 Chief Research Worker **Elisaveta Kvilincova**, Dr. of History, Institute of Cultural Heritage, Academy of Sciences (Chisinau, R. Moldova);
 Prof. **Yuri Makar**, Dr. of History, Academician of the Ukrainian Academy of History, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine);
 Senior Research Associate **Paul Meerts**, Dr. of History, Institute of International Relations Clingendael (The Hague, Netherlands);
 Prof. **Olimpia Mitric**, Dr. of History, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
 Prof. **Georghe Onișor**, Dr. of History, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
 Associate Prof. **Florin Pintescu**, Dr. of History, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
 Academician **Stepan Pavliuk**, Dr. of History, Director of the Institute of Ethnology, Academy of Sciences (Ukraine);
 Academician **Anna Skrypnyk**, Dr. of History, Director of the Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology, Academy of Sciences (Kyiv, Ukraine);
 Prof. **Andrzej Wawryniuk**, Dr. of History, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Cholmie (Poland);
 Prof. **Vitaliy Dokash**, Dr. of Philosophy, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine);
 Prof. **Mychailo Marchuk**, Dr. of Philosophy, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine);
 Prof. **Sorin Tudor Maxim**, Dr. of Philosophy, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
 Prof. **Diego Sanches Mecka**, Dr. of Philosophy, National University of Distance Education (Madrid, Spain);
 Assoc. Prof. **George Neamtu**, Dr. of Philosophy, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
 Prof. **Ivan Ostaschuk**, Dr. of Philosophy, Bukovinian State Medical University, M.P. Dragomanov National pedagogical University (Ukraine);
 Assoc. Prof. **Bogdan Popoveniuc**, Dr. of Philosophy, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
 Assoc. Prof. **Nina Zoriy**, Ph. D. of Philosophy, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
 Prof. **Bertrand Badiou**, Dr. Of Philosophy, Ecole normale supérieure (Paris, France);
 Prof. **Piotr Borek**, Dr. of Philology, Head of the Polish Philology Institute Krakiv Pedagogical University (Poland);
 Prof. **Mircea A. Diaconu**, Dr. of Philology, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
 Assoc. Prof. **Evelina-Mezalina Graur**, Dr. of Philology, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
 Prof. **Adam Falowski**, Dr. of Philology, Head of the East Slavic Philology Institute Jagiellonian University (Poland);
 Prof. **Roma Franko**, Dr. Of Philology, University of Saskatchewan (Canada);
 Assoc. Prof. **Simona-Aida Manolache**, Dr. of Philology, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
 Prof. **Hanna Martynova**, Dr. of Philology, Bohdan Chmelnytskyi Cherkasy National University (Ukraine);
 Prof. **Nagy Rodica-Măriora**, Dr. of Filology, Head of the Scientific library in Ștefan cel Mare University of Suceava;
 Prof. **Antoaneta Olteanu**, Dr. of Philology, Bucharest University (Romania);
 Assoc. Prof. **Oleksandr Rak**, Ph. D. of Philology, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
 Prof. **Nataliya Rusnak**, Dr. of Philology, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine);
 Chief Research Worker **Anna-Maria Sorescu-Marinkovich**, Dr. of Philology, Balkan Institute at Serbian Academy of Sciences and Art (Belgrad);
 Assoc. Prof. **Nadia Laura Serdenciuc**, Dr. of Educational Sciences, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania).

History of medicine:

Assoc. Prof. **Carmen Cornelia Bălan**, Dr. of Psychology, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
 Prof. **Vasyl Cheban**, Dr. of Medicine, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
 Dr. med. Dipl.-Psych, MBA, **Gerhardt Dammann**, Chief of Psychiatrische Klinik Münsterlingen and the psychiatric services Thurgau (Switzerland);
 Prof. **Alexander Fediv**, Dr. of Medicine, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
 Prof. **Oleksandr Ivashiuk**, Dr. of Medicine, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
 Prof. **Yuzef Podguretski**, Dr. of Psychology, Opole University (Poland);
 Prof. **Alfred Prits**, Dr. of Psychology, Pres. of World Psychology Union, Head of Psychotherapy and Psychoanalysis Institute in Vienna (Austria);
 Prof. **Viktor Tashchuk**, Dr. of Medicine, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
 Prof. **Dmytro Tyntyuk**, Dr. of Medicine, Chisinau State University of Medicine and Pharmacy N.Testemitsu (R. Moldova);
 Prof. **Bohdan Vasylevskiy**, Dr. of Medicine, Chief of Psychosomatik Institute (Warsaw, Poland);
 Prof. **Konstantin Yetso**, Dr. of Medicine, Chisinau State University of Medicine and Pharmacy N.Testemitsu (R. Moldova).

Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал. Серія "Історичні науки" || Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal. Series "Historical science"/ Редколегія: Т. Бойчук, Ш. Пуріч, А. Мойсей. Чернівці–Сучава: БДМУ. 2018. № 2 (18). 149 с.

ISSN: 2311-9896; EISSN 2411-6181

The actual problems of world history, history of Ukraine, history of religion, ethnogenesis and traditional culture of peoples, archeology, philosophy, linguistics, literature and history of medicine are investigated in the journal. The journal is the international edition according to the sphere of extension and geography of the authors.

The publication is aimed at the higher educational institutions, academic institutes, and cultural institutions staff.

ББК 60я53+5г.я43

The journal is published in paper and electronic version with the resolution of the academic council of Higher State Educational Establishment of Ukraine "Bukovinian State Medical University" (Decision № 6. Date 22.02.2018).

The authors are responsible for the selection, accuracy of given information, citations, proper names, geographical names and other data.

Publishing: 2-4 issues a year. Languages: Ukrainian, Russian, English, French.

Address: Ukraine, 58000, Chernivtsi, Heroiv Maidanu str., 3, Department of Social Sciences and Ukrainian Studies.
 Tel.: (0372) 520871. **E-mail:** snim@bsmu.edu.ua; society@bsmu.edu.ua

The electronic version of the journal is available on the Web sites: <http://apsnim.bsmu.edu.ua>; <http://doaj.org> (Directory of Open Access Journals); <http://www.irbis-nbuv.gov.ua> (Scientific periodicals of National V. Vernadskij library web-site); <http://scholar.google.com.ua> (Google Scholar); <http://e-apsnim.bsmu.edu.ua> (OJS).

**ЕКОНОМІЧНИЙ СТАН ГЕРЦАЇВСЬКОЇ ВОЛОСТІ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ****Антоній МОЙСЕЙ,**ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет»,
Чернівці (Україна); antoniimoisei@bsmu.edu.ua**Аркадій МОЙСЕЙ,**

Румунський культурний центр С. Хурмузакі, Чернівці (Україна)

**THE ECONOMIC STATE OF HERCEIVSK VOLOST IN
THE SECOND HALF OF THE NINETEENTH CENTURY****Antoni MOYSEY,**Higher State Educational Establishment of Ukraine
«Bukovinian State Medical University», Chernivtsi (Ukraine),

ORCID ID: 0000-0001-5295-2271; RESEARCHER ID S-5261-2016

Arkadiy MOISEY,

Romanian Cultural Center E. Hurmuzaki Chernivtsi (Ukraine)

Мойсей Антоній, Моисей Аркадій. *Економическое состояние Герцаевской волости во второй половине XIX века.* Черновицкая область сформирована 7 августа 1940 года в результате аннексии Советским Союзом части тогдашней территории Румынии. В ее состав вошли северная часть Буковины, северная часть Хотинского уезда и Герцаевская волость. Захват сел Герцаевского края не предусматривался никакими договорами. Видимо, это стало причиной замалчивания советскими историками прошлого Герцаевской волости. В данной статье впервые в украинской историографии освещается экономическое состояние этого района во второй половине XIX века. Исследование основано на двух источниках: книге И. Ионеску «Румынское сельское хозяйство в Дорогойском уезде» (1866 г.) и 5-томном издании «Большого географического словаря Румынии» (1898-1902 гг.), которые характеризуют аграрную реформу 1864 г. в крае.

Ключевые слова: *Черновицкая область, Герцаевский район, Герцаевская волость, аграрная реформа, крупные земледельцы, рэзеши (свободные крестьяне), земельные наделы, винокурни, товарищизация хозяйств.*

Постановка проблеми. Одним із наслідків пакту Ріббентропа – Молотова було заснування Чернівецької області 7 серпня 1940 року. До новоствореної адміністративної одиниці увійшли північна частина Буковини, північна частина Хотинського району та Герцаївська волость Дорогойського повіту. Це відбулося в результаті виконання Румунією умов ультиматуму СРСР від 26 червня 1940 р. Захоплення частини Дорогойського повіту радянськими військами (на той час це було 9 громад, до яких входило 35 сіл з 50 тис. населення, розташованих на 30400 га землі)¹ було несподіванкою для всіх сторін цього процесу. Причини та обставини цієї анексії викликають дискусії серед істориків і сьогодні. Можна констатувати, що ані в Ультиматумі СРСР до Румунії від 26 червня 1940 р., ані в Законі про включення північної частини Буковини і Хотинського, Аккерманського та Ізмаїльського повітів Бессарабії до складу УРСР від 2 серпня 1940 р., ані в Указі Президії Верховної Ради СРСР, в якому в складі Української РСР було утворено Чернівецьку область із введенням до неї Чернівецького та Хотинського повітів, жодної згадки про частину території Дорогойського повіту немає².

Історіографія. Ця невизначеність, обумовлена правом сильнішого, мабуть, дозволяла радянським нау-

ковцям у дослідженнях історії Чернівецьчини не помічати громаду Герцаївщини. Це питання порушується після отримання незалежності української держави. Так, авторами фундаментального дослідження «Буковина: історичний нарис» зазначено: «...до Чернівецької області було долучено містечко Герцу з навколишніми румунськими селами, котрі навіть не належали до Буковини»³. Більшість публікацій українських істориків стосується причин і обставин анексії Герцаївщини (С. Гакман, В. Гриневич, О. Крикніцький, Ф. Яценюк та ін.). Румунські історики також досліджували це питання (І. Герман, В. Іліка, А. Лаврік, В. Скурту, О. Теодоряну, Г. Павел та ін.). Більше інформації про історію Герцаївщини містять дослідження румунських науковців І. Герман, І. Мураріу і П. Лезереску⁴.

Жителі Герцаївського району мають давню історію. Про це свідчать перші писемні згадки про населені пункти: Байраки (Міхорень) відоме з 1619 р.; Велика і Мала Буда – з 1461 р.; Герца 1437 р. згадана як село, 1672 – як містечко; Годинівка (Годінешть) – 1613 р.; Горбова (Сініхеу до кінця XIX ст.) – 1617 р.; Кулічень – 1575 р.; Луковиця – 1488 р.; Лунка – XIX ст.; Маморниця – 1400 р.; Мігорень (Петрашівка) – 1460 р.; Мольниця – 1400 р.; Остриця – 1434 р.; Тернавка

¹ Ilica V. Bucovina abandonată [The abandoned Bucovina], Oradea, Imprimeria de Vest, 2010, P. 79.

² Spokonvichna ukrainska zemlia: Zbirnyk dokumentiv i materialiv [The Primordial Ukrainian land: Collection of documents and materials], Uzhhorod: Karpaty, 1990, P. 380–388.

³ Bukovina: istorychnyi narys [Bukovina: historical essay], Chernivtsi: Zelena Bukovina, 1998, 416 p.

⁴ Gherman I. Ținutul Herța [The Hertsayivskyj edge], București: Editura Univers, 1991; Gherman I. Cartea albă a unor vechi teritorii românești condamnate la înstrăinare [White book of the ancient Romanian territories that were alienated], București: Editura Cerna, 1999, 255 p.; Murariu I. Istoria Ținutului Herța până în anul 1940 [History of the Hertsayivskyj edge till 1940], Bacău: Editura Grigore Tabacaru, 1997.

(Гирнавка) – 1585 р.; Хряцка – XVIII ст.⁵. Бражає давність пам'яток історії та культури цього краю: Дмитрівська церква та дзвіниця с. Луковиця – 1757 р., церква «Народження Божої матері» с. Велика Буда (Buda Mare) – 1794 р., Архангельська церква с. Цурень – 1796 р., Дмитрівська церква с. Буківка – XVIII ст., Спиридонівська церква м. Герци – 1807 р., церква «Воскресіння всіх святих» с. Велика Буда – 1818 р., церква колишнього монастиря в Могошештях (Байраки) – 1818 р., Успенська церква с. Отриця – 1891 р. та ін⁶.

Мета статті – охарактеризувати економічні показники Герцаївської волості в другій половині XIX ст. Її **новизна** обумовлена використанням досі не введених в українській історіографії матеріалів, як-от: даних стану сільського господарства Герцаївської волості в 1866 р. та його загальної оцінки 1899-1902 рр. **Методика** роботи ґрунтується на аналізі аграрної культури в краї та його загального економічного становища, а також культурного рівня, історичної літератури, синтезі розрізної інформації.

Виклад основного матеріалу. У другій половині XIX ст. у Румунії відбувалися державотворчі процеси: 1859 р. – обрання єдиного правителя в князівствах Молдова і Валахія, 1862 р. – становлення Румунського князівства, 1877 р. – проголошення незалежності Румунії. Це був період радикальних соціальних змін. Однією з найважливіших реформ цієї доби була земельна від 14 / 26 серпня 1864 р., у результаті якої була скасована панщина, оброк та інші повинності, які існували ще з середньовіччя. 2/3 поміщицьких володінь роздали селянам. Розміри ділянок залежали від наявності у селян тяглової сили. Селяни були зобов'язані сплачувати суму відкупних відповідно до отриманої землі з відстрочкою у 15 років. Однак, вони 12–48 днів у рік (залежно від регіону) повинні були обробляти землю у поміщицьких володіннях. За Законом про аграрну реформу 1864 р. 500 тис. сімей були наділені землею, всього вони отримали близько 2 млн. га землі. Аграрна реформа 1864 р. заклала основи ринкової економіки в сільському господарстві Румунії (ліквідація панщини, роздача землі, свобода руху селянина-власника, вільна передача землі у спадок)⁷.

В умовах імплементації Закону про аграрну реформу до Дорогойського повіту прибув Іон Іонеску де ла Брад (1818-1891 рр.), пашоптистський революціонер, агроном, економіст, вчений, письменник, видавець низки газет, почесний член Румунської академії наук. Він підтримував процес становлення Румунської держави, був приборчником відчуження поміщицьких земель, консультував князя А.І. Куза щодо написання Закону про земельну реформу. Іон Іонеску був призначений генеральним земельним інспектором усієї країни (1864-1869) і

дбав про імплементацію аграрної реформи. Його нещадно критикували великі землевласники. Після відставки разом з братом Ніколаєм (істориком і політичним діячем) купив у держави маєток в селі Брад, комуна Філіпень (Бакеуський повіт), де заснував маленьку показову ферму для малозабезпечених селян, велику показову ферму для великих землевласників та сільськогосподарську школу. На базі отриманих результатів написав працю «Румунське землеробство в Брадї» (1886 р.). Дослідник його творчості А. Васіліу визначив, що наукова спадщина Іона Іонеску налічує 14000 сторінок⁸. Будучи аграрним інспектором, йому вдалось фундаментально дослідити і надрукувати результати аналізу сільського господарства повітів Мехединць, Путна і Дорогой. Опублікована в 1866 році робота «Сільське господарство Дорогойського повіту» містить інформацію про стан господарських справ, у тому числі Герцаївської волості, яка була адміністративною одиницею цього повіту⁹.

У вступі до монографії Іон Іонеску пояснює мотивацію дослідження: він як інспектор має віднайти джерела збагачення країни, визначити необхідні заходи для покращення економічного стану, удосконалення методів обробки землі. У кожному селі автор аналізував стан землі, умови і засоби виробництва, рівень виконання Закону про аграрну реформу, економічні особливості повіту, господарську діяльність селян і їх достаток. Маючи на меті покращення умов обробки землі, він описав державну Радівецьку конюшню з австрійської Буковини.

У книзі проаналізовано статистичні, сільськогосподарські, промислові та комерційні показники повіту та усіх його адміністративних одиниць. Для розуміння економічної ситуації Герцаївської волості слід ознайомитись з загальною характеристикою всього Дорогойського повіту. Згідно з статистичними даними 1859 року територія повіту складала 182081 фалче землі [1 фалче (falce) = 1,5 га], для пашні і пасовищ культивувалася тільки третина цієї площі. Ліси покривали 24805 фалче переважно в трьох волостях (серед них і Герцаївська). У 1859 р. 127302 фалче землі належало поміщикам та 62045 фалче – селянам. Після аграрної реформи селяни отримали 45493 фалче, з яких 4691 у межах населених пунктів. 16558 селян у повіті були наділені землею, з них: 225 мали 4 воли, 5014 – 2 воли, 7994 – без тяглової сили, 3325 – мали тільки будинки та господарство (більшість селян не мала тяглової сили). Загальна сума, яку мали сплатити звільнені та наділені землею кріпаки, складала 12261125 лейв, з них дві третини впродовж 15 років мали сплатити селяни, а одну третину – держава¹⁰.

У повіті було 7 торгів (târguri), тобто містечек, і 182 села, об'єднаних у 67 громад (comune), які підпорядковувалися 6 волостям (plase). Згідно з переписом

⁵ Istoriia mist i sil Ukrainoi RSR. Chernivetska oblast [The history of the Hertsayivskij edge. The history of the cities and villages of the Ukrainian SSR. Chernivtsi region before 1940], Kyiv, 1969, p. 178–218; Giurescu Constantin C. Istoria românilor [Romanian history], București: Editura ALL, 2015, 3 vol., v. III, p. 356; Terytorialni hromady Chernivetskoï oblasti [Territorial communities of 6 Chernivtsi region] – Hertsaiivskiy raion – URL : gromady.cv.ua; Gherman I. Cartea albă ..., op. cit., p. 43.

⁶ Pasport Hertsaiivskoho raionu [Passport of Hertsayivskij edge] – URL : gromady.cv.ua; Teodoreanu A. «Rezistența cultural-spirituală a românilor din raionul Herța» [Cultural and spiritual confrontation of the Romanians of Hertsayivskij edge], *Mesager bucovinean [Bukovinian messenger]*, A. XIII (serie nouă), 2016, N 3 (51), P. 12–13.

⁷ Istoria Rumynii: coord. I.-A. Pop, I. Bolovan [History of Romania], Per. s rum. V. Văratie, V. Miscenco, N. Ciucanova, Moskva : «Vesi Mir», 2005, p. 469–470; Istoria Rumynii 1848–1917: red.: V. Vinogradov, Ia. Grosul etc [History of Romania 1848-1917], Moskva: Nauka, 1971, p. 173–176; Catherin Durandin, Istoria românilor: trad. de L. Buriuană-Popovici [History of Romanians], Iași: Imprimeria Institutului European pentru Cooperare Cultural-Științifică, 1995, p. 121–123.

⁸ Vasiliu A. Ion Ionescu de la Brad [History of Romanians], București : Editura Agrosilvică, 1967, 338 p.

⁹ Ionescu I. Agricultura română din județul Dorohoiu [Romanian agriculture of Dorogoykij district], Bucuresti : Imprimeria Statului, 1866, 540 p.; p. 203–267.

¹⁰ Ibidem, P. XII.

1859 р. у повіті проживало 103671 осіб, з них 15939 – у містах, 87732 – у селах. На душу населення припадало $1\frac{3}{4}$ фалче землі. Зі 100 осіб: $27\frac{1}{4}$ голів родин та $72\frac{3}{4}$ членів родин. На 100 сімей приходилось 77 одружених, 6 холостяків, 4 вдівців, 13 вдів. З голів родин 817 належали до духовенства, 21871 – хлібороби, 678 – ремісники, 138 – комерсанти. За національністю: румуни – 91827 осіб, євреї – 10315, інші – 1529¹¹.

Ціна на землю була такою: 26 золотих за фалчу лісу, 28 – за оранку, 28 – за сіножать, 18 – за пасовище. Третина громадських витрат йшла на священників і церкви¹².

У повіті культивували різні рослини: 40 % кукурудзи, 24 % пшениці, 20 % жита, 14 % ячменю і вівсу, 11 % гречки та 6 % проса. Крім того, вирощували картоплю, коноплі, льон, квасолю, сочевицю, боби, тютюн та ін. Винограду було мало. У всьому повіті ледве набирався 143 фалче винограду, з якого в 1859 р. вийшло 10414 вадр¹³ вина невисокої якості¹⁴.

У частині, присвяченій Герцаївській волості, констатується, що вона є найменшою у повіті, налічує 21 село, з яких багато заселено резешами (вільними селянами). Герца має дві громади: одна міська з 600 єврейськими сім'ями та інша сільська, яка була наділена землею. У Герці існував один крупний землевласник – Панаїт Казимир, якому належало міська Герца і частина її кутів: Фонду Херцей, Цинтень та Мовіла. Його землі тягнулися на 4 тис. стинжен¹⁵ від с. Ібенешть до с. Молниця. Власник надавав в оренду землю резешам. Найбільш заможні з них: Спиридон Теутул з Мовіли (кут Баранка), Василь Флоря, Г. Масіану, М. Пеуніле, П. Скінтєс з Цинтен, служитель церкви Замфірей Цінте і Йордакі Херцану з Мовілі Херцана¹⁶.

Господарську діяльність резешів автор ілюструє на прикладі однієї конкретної особи – Спиридона Теутула. На думку І. Іонеску, він є типовим представником цього соціального прошарку: інтелігентний, завзятий, працьовитий, гордий і сварливий. У судах спочатку відстоював свої інтереси, потім почав виступати адвокатом для інших в земельних питаннях. Частину свого маєтку він виграв як адвокат, а землю продав ще у дореформені роки крупному землевласнику – логофету¹⁷ Гіка. Той з багатьох ділянок резешів сколотив собі велику Герцаївську маєтність, а резеші стали кріпаками. Після реформи Теутул отримав 39 фалче і 60 прежинь¹⁸ від свого поміщика. Після довгої судової тяганини він залишився без грошей, віддав частину своєї землі в оренду Лейзеру Папоніту, єврею з Герци. За 20 фалче, відданих в оренду на 3 роки, він отримав 80 золотих.

Відвідавши пана Теутула, аграрний інспектор описує його дім і прибудови. Хата, в якій жив резеш, була покрита солом'яною: дві кімнати і комора, світло проходило в дім через скляні вікна, скрізь чисто, дивани були з

матрацами і пуховими перинами; у глибині великої кімнати стіл, прикрашений різними деталями, навіть поламаними дитячими іграшками, на вікнах бавовняні штори, меблі відповідали змішаному стилю давніх боярських будинків і селянських хат, шерстяні сукні на цвяхах, верхній одяг, килими, рушники і різні вироби з полотна виставлені на жердці та на кінцях обох диванів, брашовські скрині з килимами, ковдрами, багатьма подушками накладених одна на одній до самої стелі¹⁹.

Окрім дому, в садибі пана Теутула є кухня з двома кімнатами для прислуги, стайня, загорода для худоби з сараєм в глибині, амбар, сарай для возів, кошниця, свинарник на палях, курник, підвал на колодах і криниця біля хати. Все господарство огорожено плотом з лози, вхід – через браму, біля її стовпів гарні італійські тополі. Біля двору пан Теутул мав відгороджену ділянку землі, а північніше – штучну плантацію верб, посаджену рядами вздовж плоту. Біля хати квітник, а також сад з плодоносними деревами.

Навколо оселі пана Теутула збудовано п'ять хат для персоналу, який працює на його землі. Після реформи він виділив кожній сім'ї по $12\frac{1}{2}$ прежинь землі, а також подарував їм хати²⁰.

Аналіз методів ведення господарства цим резешем здійснюється з позицій доцільних та актуальних для того часу економічних критеріїв. Пан Теутул на 60 прежинь засіяв промислові культури (найбільш продуктивним з них є тютюн), має він також городину, яку успішно продає на базарі в Герцах, баштан, 50 прежинь під коноплі. На своїй землі Теутул відкрив також корчму. Культивовані землі він поділив на дві частини: одну віддає селянам, іншу залишає собі. Перша частина має 5 фалче оранки і 3 фалче сіножаті; друга – 6 фалче оранки, 11 – сіножаті і 10 – пасовищ. Інспектор звертає увагу на економічно продуману перевагу, яку господар надає тваринництву. З 39 фалче землі Теутул виділив 11 на землеробство та 21 – на тваринництво. Тому, відзначив І. Іонеску, за рахунок тваринництва розвивається і хліборобство цього господаря та резешів Герцаївської волості. На своїй землі Теутул утримував 19 голів худоби²¹.

У 1866 році Герца виглядала так: містечко і маєток були розділені річкою з тією ж назвою. Біля торгу, з правого боку знаходилась садиба і парк, обгороджений муrom, де мешкав власник Герци П. Казимир. Містечко знаходилось на його землях, містяни, приблизно 700 сімей єврейської національності, платили йому різні види податків. У Герцах, крім євреїв, жили і християни. Вони молилися в двох церквах: у кам'яній, яка фінансувалась Спиридонівською лікарнею з Ясс, та іншій, що була на утриманні громади.

Хати передмістя обгороджені плотом з лози, поряд з якими посадили тернину, що створило живу огорожу,

¹¹ Ibidem, P. XIV.

¹² Ibidem, P. XV.

¹³ вадра – одиниця виміру рідини = 10 літрів

¹⁴ Ibidem, P. XVI, XVII.

¹⁵ стинжен – одиниця виміру довжини = 1,96–2,23 м

¹⁶ Ibidem, P. 202–203.

¹⁷ логофет – посада при княжому дворі

¹⁸ прежине – одиниця виміру довжини = 5–7 м.

¹⁹ Ibidem, P. 205–206.

²⁰ Ibidem, P. 207.

²¹ Ibidem, P. 208–209.

на думку інспектора, дуже живописну. Він надавав поради, як краще обстригти ці огорожі для їх окультурення. У передмісті увагу дослідника привернуло господарство Іона Осіану, в конюшні якого він побачив три жеребці і дві кобили арабської породи. У детальному аналізі Герцаївського помістя П. Казимира з'являється новий елемент, який І. Іонеску розглядає з позиції раціонального землеробства. Він відмітив, що Казимир на своїй землі не мав винокурні, але, мабуть, на його думку, у цьому не було необхідності, бо у сусідньому маєтку, в Тирнавіці, вже існувало подібне підприємство. Він міг ним скористатися в ті роки, коли ціни на продукцію низькі, і з метою підвищення ціни й продажу була потреба переробити її на горілку. У Тирнавіці збирали продукцію з багатьох маєтків для переробки у винокурні. Орендар маєтку, пан Н.В. Пілат, був найбільшим покупцем с/г продукції зі всієї Герцаївської волості; тому він міг відгодувати біля винокурні понад 1000 биків щорічно, і таким чином його підприємство працювало майже цілий рік. Зазвичай же винокурні працювали тільки від осені до весни²².

Автор стверджував, що маєток в Піліпеуцах (нині Великосілля) належить монастирю з Могошешт, але на той час ним володів Г. Холбан.

Генеральний аграрний інспектор відмітив і випадки неприйняття земельної реформи. Так, у знак протесту жителі села Молниця у 1866 році не вийшли на сільськогосподарські роботи до 14 квітня. Дії селян були спричинені впливом противників аграрної реформи. Того року врожай був поганий, і тому селяни відчували нестачу хліба, хоча на їхніх ділянках врожай був кращим²³. У с. Стренга (пізніше Штрянга) ціна на землю, яка належала лікарні св. Спиридона з Ясс, сильно знизилась через тогорічну засуху та звичні підтоплення у долині Пруту²⁴.

Комуна (громада) Маморниця була сформована з містечка Маморниця, де знаходився кордон з митницею, і сіл Луковиця, Кукутська Слободія (Slobozia lui Cucută) та Нова-Селиця (Пасат). Інспектор називає найбільших власників землі: в Луковиці – Міхай Мінтіч і Дмитріє Кіріяку з резешами І. Гочену, Т. Поповичем і Д. Греку. Розглядаючи господарську діяльність М. Мінтіча, дослідник знов звертає увагу на переважання тваринництва над хліборобським сектором. Торг Маморниці, розташований на землях Н. Негрі, мав 27 платників податку, разом з 8-ма жителями, яким надали ділянки. Земля тут належала таким власникам, як Штефан Чіоче, Георге Діжетару, Іон Бреску, Іон Строїч, Сімеон Остафі, Дмитріє Кіріяку, Султана Коча. А Ол. Будака з 70-ма фалчами землі, будучи членом розподільчої комісії, не наділив жодного з своїх 11 працівників землею, хоча, на думку І. Іонеску, мав би як член комісії показувати приклад.

Господарство пана Кукуте в Слободії (370 фалче)

отримало схвальну характеристику прогресивного економіста І. Іонеску за ринкову спрямованість, за раціональну аграрну методику²⁵.

Маєтком Нова-Селиця володіли 6 резешів, одна частина належала державі, інша – Могошештському монастирю (орендар Г. Холбан). Автор назвав імена цих резешів: Сафта Гочену, Іон Урсакі, Іон Михалау, Іон Смірчинській, Іордакі Кракалія і Іон Попович²⁶. У характеристиці господарства Іона Урсакі знов вказується на переважання тваринництва. Як і всі резеші цього краю, він мав сливові сади. Сливи він переробляв на горілку (цуйку) та висушував їх на лозниці. Пасічництво, за оцінкою інспектора, також є характерним явищем для економіки Герцаївської волості, адже мед і віск добре продаються. Крім того, відмічалась наявність дешевої робочої сили²⁷.

Верхня Буда належала тоді Іоргу Холбану. Ліс на його землі був віковим, переважно з дуба, який мав в діаметрі в середньому пів стінжену (біля 1 м). З цих дубів робили балки для млинів або діжок. Господар, не маючи достатньо орної землі, почав викорчувувати ліс. А мешканці Буди пропонувати свою робочу силу за оплату. Вони встигали обробити свої ділянки та землі власника²⁸.

Як вже згадувалось, того року край був вражений сильною посухою. Але картопля дала добрий врожай (одна фалче картоплі давала від 80 до 200 мерт²⁹). Картопля більше використовувалася як сировина для горілки. Виготовлення горілки потребувало ще певної частки ячменю, жита, в крайньому випадку – кукурудзи. Автор дослідження наполягав на доцільності цього виробництва в даній волості, бо запит на картоплю незначний, а у вигляді цуйки вона дає більше прибутку. Залишки виробництва використовуються для відгодування худоби³⁰.

Від Буди дорога йшла через вікові ліси до монастиря Могошешт, а в самому селі з цієї назвою вдова Замфіра Ставрат, дружина лейтенанта Іллі Ставрата, мала 8 працівників, всіх вона наділила землею³¹.

У Бечештях (Besești) проживали тільки вільні селяни (tăzeși), які в результаті реформи землю не отримали. Тоді в селі жив грек Франгополо. Він був тут одружений, служив лісником і показав, на думку інспектора, взірць господарювання. Мав пасіку, яка приносила йому річний дохід 50 золотих³².

Село Хряцка з маєтком і великою площею лісу належало лікарні св. Спиридона з Ясс. Тут проживало більше 200 осіб.

Село Годінешть належало пану Григорію Туфеску, він віддав його в оренду за 450 золотих Григорію Холбану. У Сінілеу (нині Горбова) було багато людей і мало землі, а в Годінештях – навпаки. Ось чому, відмічав І. Іонеску, оренда вирішила проблему. У Годінештях і Сініхеу знаходилась конюшня пана Гр. Холбана.

Як вже зазначалось, маєток у Тирнавіці належав

²² Ibidem, P. 214–224.

²³ Ibidem, P. 229.

²⁴ Ibidem, P. 230.

²⁵ Ibidem, P. 235–236.

²⁶ Ibidem, P. 242.

²⁷ Ibidem, P. 246.

²⁸ Ibidem, P. 250–251.

²⁹ мерта = 215 л для твердих продуктів

³⁰ Ibidem, P. 252.

³¹ Ibidem, P. 257.

³² Ibidem, P. 259.

Н.В. Пілатові, одному з найзаможніших орендарів Дорогойського повіту. Йому належала найбільша винокурня повіту. На землях Тирнавки були розташовані два великих села: Тирнавка і Проботешть з 584 жителями, які були наділені двома третинами з культивованих земель. Мешканці займалися більше візництвом, ніж роботою в маєтку. Найбільший прибуток приносила винокурня. Коли вона згоріла, її відразу відбудували.

У Кулічених (Culiceni) земля належала двом особам: власнику маєтку Тирнавка і вдові Марії Тімошу (400 фалче)³³.

Отже, з аналізу економічного стану Герцаївської волості в 1866 році ми дізнаємося про кількість населення, наявність землі і лісного фонду, засобів виробництва. Характерною особливістю краю була велика кількість вільних селян (резешів). Вони у дореформений період мали свою землю, але залежали від поміщиків. У результаті аграрної реформи вільні селяни отримали нові наділи, що дозволяло їм вести господарство ефективніше. Загалом вони та великі землевласники заклали підґрунтя нових ринкових відносин. Про це свідчить перевага тваринництва над землеробством у краї. Тваринництво виводило їх на місцеві та закордонні ринки. Винокурні, переробка аграрної сировини на горілку, сушіння слив на лозницях в промислових об'ємах, торгівля високоякісними кінями дали поштовх новим капіталістичним відносинам. У волості широко практикувалась оренда і суборенда землі. Селяни почали пропонувати свої робочу силу. Багато резешів вели своє господарювання за новою методикою раціонального землеробства.

Деякі з багатих власників землі почали будувати церкви, наприклад, сім'я Холбан. У членів цієї родини була земля в таких селах: Бечешть, Піліпеуць, Кулічень, Сініхеу, Буда Маре, Буда Міке, Мольниця, Могошешть та ін. Вони збудували 13 церков та забезпечили їх необхідним інвентарем³⁴.

Слід наголосити, що основна маса селянства не зазнала позитивного впливу реформи. Деякі з них отримали землю і формальну незалежність, але були зобов'язані заплатити державі за землю протягом 15 років (а грошей у них було дуже мало), працювати на старого землевласника 12 днів у рік (у Молдові кількість таких днів доходила до 48). Отримана земля була приватною власністю, і її можна було продати або поділити між членами родини. Землі на всіх не вистачало. Бідність селян зростала. Посол Франції в Бухаресті відмічав у 1876 р. надзвичайну злидненість населення Румунії: за несплату боргів у селян відбирали худобу і меблі. А французький мандрівник Еміль де Левелей у 1866 р., описуючи жалюгідний інтер'єр селянської хати без димаря, не стримав емоцій: «Халупа негра з Центральної Африки зроблена краще для задоволення життєвих потреб!»³⁵.

Для аналізу економічного стану в Герцаївській волості в кінці XIX ст. ми звернулись ще до одного джерела – «Великого географічного словника Румунії» в 5-

ти томах, який був опублікований у 1898-1902 роках на базі часткових словників повітів (автори Джеордже Іоан Лаховарі, К.І. Братіану, Григоре Г. Точілеску). «Словник» дозволяє ознайомитись з інформацією про волость через 35 років після економічного аналізу І. Іонеску³⁶.

У 1882 році відбулися адміністративні зміни: були об'єднані Герцаївська і Верхнепрутська волості. Адміністративним центром стало м. Герца. Водночас дізнаємося, що до того, як центром повіту став Дорогой, цю функцію виконувала Герца (торг). При правителі Іоані Санду Стурдзі центр повіту був переведений в Дорогой.

Більшість населення повіту становили румуни, за ними йшли руснаки, які частково залишились тут після війн, а частина мігрувала в ці краї з Галичини та Поділля, потім євреї. Кількісно меншою була циганська спільнота, яка потрапила в Молдову здавна, а після емансипації почала змішуватись з місцевим населенням. Ще на території повіту проживали вірмени, греки, липовани, німці, поляки, угорці, французи та ін. За кількістю населення, згідно з переписом 1885 року, в повіті проживало 45781 сімей, а в Герцаївській волості – 3623 сім'ї, у м. Герці – 1180 сімей. У 1890 р. у повіті зареєстровано 13-5048 осіб³⁷.

Волості були простими адміністративними підрозділами повіту, без статусу юридичної особи, очолювані субпрефектами, які спостерігали і контролювали діяльність адміністрацій громад.

Герцаївська волость на той час (1900 р.) ділилася на такі громади (комуни): 1. Буда Маре з селами Буда Маре, Буда Міке, Міхорень-Ставрат, Могошешть, Пасат і Слобозія.

2. Хряцка з селами Бенчешть-Фундоая, Хряцка, Годінешть і Рипта.

3. Маморниця з селами Бенчень, Котул Боянулуй, Котул Хотінулуй, Хорбова (Саніхеу), Лаковіця, Маморниця, Маморниця-торг і Штрянга.

4. Мовіла з селами Баранка, Херцушка, Махала, Мовіла, Пояна, Слобозія і Цінтень.

5. Орофтіана з селами Верхня Орофтіана (Шуцу), Нижня Орофтіана (Попович), Осебїць-дін-Орофтіана (Фрунзетє).

6. Піліпеуць з селами Котул Саніхеул, Лунка, Молниця і Піліпеуць (Сату-Маре).

7. Тирнаука з селами Проботешть і Тирнаука.

8. Герца, міська громада.

Адміністративні межі волості виглядали так: на півночі вона була розділена від Бессарабії р. Прут, від нижньої межі села Орофтіана до устя річки Маморниця. На півдні знаходилась Бергомєтська волость за межами маєтків: Міхорень-Ставрат, Кулічень, Тирнаука, Стенешть і Турятка. На сході кордон з волостью Верхній Прут проходив за межами маєтків: Герца, Орофтіана, Ібенешть, Демілень, Сухереу, Млінеуць, Худешть. На заході йшов кордон з Буковиною (Австро-Угорщиною) за річкою Маморниця, починаючи від Прута, куди вона впадає, і до гори біля села Пасат (Нова-Селиця), далі за

³³ Ibidem, P. 261–266.

³⁴ Catrina Holban, "Faimoasa familie Holban și legăturile ei cu Ținutul Herței" [Holban famous family and its relationship with the Hertsaivskyj land], *Mesager bucovinean* [The Bukovinian messenger], Anul XIII (serie nouă), 2016, N. 1 (49), P. 20–23.

³⁵ Catherin Durandin, *Istoria românilor*: trad. de L. Buruiană-Popovici [Romanian history], Iași : Imprimeria Institutului European pentru Cooperare Cultural-Științifică, 1995, p. 122.

³⁶ Lahovari G. I., Bratianu C.I., Tocilescu G.G. *Marele dicționar geografic al României*: în 5 vol. [The large geographic dictionary of Romania: in 5 volumes], București : Stab. Grafic j.v. Socecu, 1898–1902.

³⁷ Lahovari G. I., Bratianu C.I., Tocilescu G.G. *Marele dicționar ...*, op. cit., Vol. 4, p. 206.

прикордонним ровом до с. Міхорень, де впадає р. Молниця.

На території волості було 38308 га і 6 соток землі, з яких 25148 оранки, 8159 га і 96 соток лісу. З цього фонду 8690 га належало селянам згідно з законом 1864 р. та 16457 га і решта лісу – великим землевласникам.

Населення складало 4166 сімей, або 17699 осіб. Економіку волості формували зернові, деревина, худоба. У населення налічувалось 6931 голова великої рогатої худоби, 4617 овець, 14 кіз і 5637 свиней.

У волості діяло 29 церков, в яких служило 12 священників, 28 канторів і 20 паламарів. Всі вони знаходились на утриманні громад, тому деякі з них були у занедбаному стані. Діяло 5 шкіл з 5-ма вчителями і 303 учнями³⁸.

«Великий географічний словник» дозволяє охарактеризувати міську громаду Герци через 35 років після опису 1866 р. У праці зазначені квартали передмістя: Боярський, Шевський, Гончарський і Тирнавський. Населення торгу становило 1180 осіб, з яких 360 християн різних конфесій і національностей та 820 євреїв. У місті діяли на той час (1901 р.) дві православні церкви, в яких вели службу 2 священники, 3 кантори і 3 паламарі. Одна – маленька (св. Іллі), давня, з дубових колод, відбудована містянами в 1798 р., перенесена з долини, на її місці побудували нову церкву. Друга – велика (св. Георгія), кафедральна, піднята з каменю 1795 року Ніколаєм Цінте і Іллею Холбаном. Євреї мали дві великі синагоги і 4 молитовні школи, в яких працювали 4 вчителі (belferi) для старших дітей (після 10 років) і 4 для молодших.

У Герцах була одна початкова школа для хлопчиків з 2 вчителями і 75 учнями; одна школа для дівчат з 2 вчительками і 39 ученицями, яким викладали такі предмети, як шиття, плетіння, вишивка. Обидва навчальні заклади перебували на утриманні держави і громади³⁹. До речі, перші школи в повіті виникли в 1838 р. в с. Помирлі (засновник гетьман Атанасіє Башота), в 1841 р. у Дарабанах (засновник великий логофет Теодор Балш), 1847 р. в с. Михейленах (засновник Ніколає Крістеску з Романа), в 1853 р. в с. Худешть (засновник Костаке Лецеску-Болдур). Остання була 4-класною школою вокальної церковної музики. Органічні регламенти 1832 р. та Закон 1864 р. проголошували вільну, обов'язкову і безкоштовну освіту. Таким чином, у другій половині XIX ст. почала розвиватися шкільна освіта. Для жителів Герцаївської волості були доступні реальна гімназія в м. Дорогой, класичний ліцей в с. Помирла та ін. професійні школи⁴⁰.

У м. Герцах були 1 аптека, 2 парових млини (з 2-ма парами каменів кожна), 1 млин на кінній тязі, 1 миловарня, 1 дубильня, 1 свічкаря, багато майстерень з шиття, кушнірства, обробки міхів, столярства, колісництва, майстерні бондарів, ковалів та ін. Були магазини колоніальних товарів, залізних та столярних товарів, алкогольних напоїв, мануфактури, склади борошна та ін. Мандрівники могли заночувати в двох великих заїжджих дворах та декількох менших. Вхід та вихід з торгу здійснювались через шлагбауми в Маморниці, Піліпівцях, Дорогой та Тирнавці.

Рис. 1. Типове селянське подвір'я XIX ст. на картині Ніколає Грігореску

Поховання померлих городян здійснювалось на двох християнських і одному іудаїстському цвинтарях. Для худоби містян було виділено пасовисько на землях власника маєтку, на яких знаходився і торг⁴¹.

У «Словнику» згадано про те, що з давніх часів лікарні існували при монастирях і церквах. На території Герцаївської волості знаходився монастир Могошешти, проте лікарні тут не було. У 1810 році лікарня св. Спиридона з Ясс, отримавши за заповітом Катинки Гіки 3000 золотих для відкриття лікарні в Герцах, заснувала такий заклад на 10 ліжок. Але коли ці кошти було витрачено, у 1858 році лікарня в Герцах була закрита, а 10 ліжок перенесені в Ботошани. Повіт тоді залишився без лікарні. З часом в повіті заснували 4 лікарні. Одна з них з'явилася в Тирнавці, за заповітом Марії Потлог, власниці маєтку цього села. За заповітом, написаним в 1838 р. і легалізованим в 1858 р., спадкоємць Алеку Стурдзи повинен був заснувати в селі лікарні імені сім'ї Потлог. Таким чином, в Тирнавці з'явилася лікарня в кам'яній будівлі біля Дмитрівської церкви на 12 ліжок⁴².

У волості були такі основні шляхи комунікації з «природним покриттям»: Михейлень–Герца (через Турятку–Кулічень–Фундоая–Тирнавка–Герци); Михейлень–Маморниця (через Турятку–Міхорень–Могошешть–Буда–Годінешть або Луковицю–Маморниця); Маморниця–Герца (від митниці на Хорбову–Котул Саніхеу–Герца) – шлях повітового значення; Маморниця–Дарабань (від повітового шляху повертав на Молницю–Філіпешть–Орофтіана–Дарабань); Герца–Дарабань (з Герци до Піліпівців, а там виходили на шлях Маморниця–Дарабань); Герца–Дорогой (через долину р. Херцушки, через гору до с. Ібенешть і через це село до Дорогой)⁴³.

В описі окремих громад та сіл, які до них входили, спостерігаємо певні зміни. Наприклад, у громаді Буда проживало 667 сімей, 2655 осіб. На території громади знаходилось 7 церков, в яких служили 1 священник, 5 канторів і 6 паламарів; одна школа (1 вчитель, 50 учнів). Сільської землі було 778 га, а також 2455 га лісу, 2 ставки і 28,5 погонів винограду⁴⁴.

Село Міхорень–Ставрат входило до громади Буда з

³⁸ Ibidem, Vol. 4, p. 705.

³⁹ Ibidem, Vol. 4, p. 706.

⁴⁰ Ibidem, Vol. 4, p. 207.

⁴¹ Ibidem, Vol. 4, p. 706.

⁴² Ibidem, Vol. 4, p. 208.

⁴³ Ibidem, Vol. 4, p. 205.

⁴⁴ Ibidem, Vol. 2, p. 36.

Додатки

**Вид на села Герцаїв. р-ну (с. Бенчени) з височини, де розташований Банченський монастир.
2018 р. (фото автора)**

**Під мостом – р. Маморниця, по якій проходив кордон з Буковиною.
За мостом – с. Маморниця-Вама (Маморниця-Митниця). 2018 р. (фото автора)**

Архангельська церква у с. Цурень (1796 р.). фото автора

Спирidonівська церква у м. Герца (1808 р.). фото автора

Традиційна румунська хата. Село Горбова. 2018 р. (фото автора)

Будинок власника Герцаївського торгу П. Казимира (II полов. XIX ст.), в якому згодом жив відомий румун. художник А. Верона. 2018 р. (фото автора)

75 сім'ями і 273 особами. Власність маєтку належала К. Ставрат і Настасію Бреску. У селі була дерев'яна церква св. Михаїла і Гавріїла, збудована 1780 року Дімітром Брескулом та Костею Волчинським. Селяни мали 127 га, а власники – 415 га землі і 57 га лісу⁴⁵. Село Могошешть (196 сімей, 799 душ) було сформоване з хуторів Могошешть і Лунка, розташованої нижче, біля драговини (smîrc). Власність маєтку належала Григорію М. Холбану, а до 1785 р. – монастирю Холча з Буковини, потім – монастирю Могошешть. Селяни мали 321 га землі, а власник – 130 га оранки, 286 га лісу і 10 погонів винограду. У селі знаходились дві церкви: одна 1818 року, монастирська, збудована монахом Савою Холбаном; інша 1794 року, заснована Ігнатом Бетрином і відновлена в 1851 р. Михалаке Холбаном⁴⁶. Село комуни Буда – Пасат або Ново-Селиця мало 109 сімей, 799 осіб. Маєток належав спадкоємцям Н. Алказа та М. Холбана. Селяни мали 129 га землі, власники – 458 га оранки і 114 га лісу. Всі молилися в маленькій дерев'яній церкві Благої Вісті, збудованої в 1814 році⁴⁷.

Сільська громада Хряцка налічувала 474 сімей з 2039 особами, для яких діяло 5 церков (3 священники, 5 канторів, 3 паламарі). Селяни володіли 1197 га землі, а великі землевласники – 2870 га орної землі, 363 га лісу та 16 погонами винограду [1 погон = 0,5 га]. Жителям громади належало 876 голів великої рогатої худоби, 130 овець, 2 кози, 87 коней, 639 свиней, 137 вуликів бджіл.

Село Хряцка (230 сімей, 973 осіб) мало маленьку дерев'яну церкву (св. Михаїла і Гавріїла) з одним священником, одним співаком і одним паламарем. Власність маєтку належала Спиридонівській лікарні з Ясс. Селяни мали 494 га землі, а власник – 910 га оранки і 71 га лісу⁴⁸. Бенчешть-Фундоая, ще одне село цієї громади, мало 37 сімей, 168 осіб. Власниками маєтку були Марія Н. Холбан і Н. Дудеску. Їм належало 358 га оранки і 45 га лісу⁴⁹. Село Годінешть з комуни Хряцка налічувало 140 сімей з 600 особами. Маєток належав О. Строчицу, І. Оборочану, С. Паладі та Г. Паладі. Разом вони володіли 650 га орної землі і 74 га лісу, в якому переважав дуб. Селянам виділили 376 га оранки. Дерев'яну церкву у селі збудував землевласник Йордакі Наку⁵⁰. Село Рипта, або Слобозія, цієї громади мало тільки 18 сімей з 92 особами, воно межувало з селами Буда, Бенчешть і Пасат⁵¹.

Сільська громада Маморниця складалася з містечка Маморниця і сіл Бенчень, Котул-Боянулуй, Котул-Хотінулуй, Хорбова, Лукавіця, Маморниця і Штрянга. Вона була заселена 547 сім'ями (2158 осіб), мала 4 церкви, одну школу (1 вчитель, 65 учнів), 1159 га землі. Власникам маєтку належало 2978 га орної землі, 465 га лісу і 4,5 погонів винограду. Мешканці громади утримували 1157 голів великої рогатої худоби, 400 овець, 50 коней, 700 свиней, 73 вуликів бджіл⁵².

Містечко Маморниця виникло в результаті засну-

вання прикордонного переходу до Австрії. Населення торгу, до якого входило і село Маморниця, налічувало 99 сімей або 497 осіб, серед яких 50 сімей євреїв. Будинки мешканців торгу одноповерхові, зазвичай збудовані з колод, кам'яні будівлі трапляються дуже рідко. Тут була одна школа (3 вчителі), одна православна церква, 2 синагоги, телеграфно-поштове відділення, митна служба, казарма для роти солдат, майстерні шевців, кравців, кожухарів і столярів. Містечко мало три вулиці: Митниці, Лазні і Рабину. Кожної неділі тут відбувався ярмарок, куди з'їжджалися жителі сусідніх сіл та навіть з Буковини⁵³.

До комуни Маморниці відносилося і село Котул-Боянулуй, яке в давнину разом з с. Котул-Хотінулуй складало одне ціле. Але під час повені 1868 року Прут розділив ці села. Обидва села мали на своїх територіях 46 сімей з 218 особами. Колись це село належало до помістя Бояни, але після анексії Буковини воно залишилось у Молдові. Власниця помістя (372 га орної землі) на 1900 рік – Міна І. Болдур-Лецеску, не наділила землею своїх селян⁵⁴. Село Хорбова (Саніхеу, у І. Іонеску – Сініхеу), в якому проживало 218 сімей або 815 осіб, отримало для селян 647 га землі. Поміщику пану Холбану належало 782 га оранки і 120 га лісу. Сільська кам'яна церква св. Миколая була збудована 1805 р. монахом Савою Холбаном.

У селі Мовіла з однойменної громади зареєстровано на той час 120 сімей або 600 осіб, маленьку кам'яну церкву збудував Йордаке Херцанул. Автори «Словника» відмічають давнє походження сім'ї Херцану з Молдови, спираючись на документ 1773 року. У результаті аграрної реформи селяни отримали 136 га землі, а в помісті залишилось 1075 га оранки і 247 га лісу. На території села знаходилось 3 ставки, один з яких мав назву Став Херцана⁵⁵.

До комуни Орофтіана в 1901 році належала територія нинішнього села Осебіць-дін-Орофтіана, або Фрунзете. Це було село, у якому налічувалось 25 сімей або 98 осіб. Зруйнована на той час цегляна церква була збудована в 1837 році колишнім власником маєтку. Колись помістя належало пану Д. К. Фрунзете, а на момент складання опису – пану І.К. Чолаку. Селяни отримали 53 га оранки, власнику залишилось 85 га землі, 143 га лісу і 5 погонів винограду⁵⁶. Під час Другої світової війни село Фрунзете (Фрунза) було вщент зруйноване радянською артилерією. Жителі переселились у сусідні населені пункти.

Село Піліпеуць з однойменної сільської громади було сформоване з двох сіл: Лунки з 536 особами і Сату Марє (нині Великосілля) з 756 особами. Власність маєтку (1097 га оранки і 716 га лісу) належала Руксандрі Соф'їан. Селян наділили 932 га орної землі. У селі було дві церкви: одна кам'яна, збудована 1844 р. М. Холбаном, друга маленька дерев'яна, піднята мешка-

⁴⁵ Ibidem, Vol. 4, p. 335.

⁴⁶ Ibidem, Vol. 4, p. 376.

⁴⁷ Ibidem, Vol. 4, p. 639.

⁴⁸ Ibidem, Vol. 3, p. 747.

⁴⁹ Ibidem Vol. 3, p. 439.

⁵⁰ Ibidem, Vol. 3, p. 581.

⁵¹ Ibidem, Vol. 5, p. 574.

⁵² Ibidem, Vol. 4, p. 224.

⁵³ Ibidem, Vol. 4, p. 225.

⁵⁴ Ibidem, Vol. 2, p. 705.

⁵⁵ Ibidem, Vol. 4, p. 403–404.

⁵⁶ Ibidem, Vol. 4, p. 606.

нцями в 1788 р. Тут діяла одна змішана школа з 1 вчителем і 48 учнями⁵⁷. До цієї ж комуни належало село Молниця з населенням у 193 сім'ї або 892 особи. Помістя (1148 га оранки, 25 га лісу і 4 погонів винограду) належало спадкоємцям Г. Джорджовану і його дружині Катерині (у дівоцтві – баронеса Василько). Після реформи селянам виділили 570 га орної землі. У селі було дві церкви: одна у верхній частині села – Вознесіння, збудована з каменю у 1816 р. Іллею Холбаном; друга – в нижній частині села (св. Миколая), збудована в 1820 р. з ініціативи спетара [високий чин при дворі] Йордаке Кіріяка⁵⁸.

Село Тирнавка (Târnavca) з населенням у 618 сімей (2507 осіб), за «Словником», мало давню історію. Грамотою Штефана Великого від 17 березня 1479 р. воно було подаровано монастирю Путна з Буковини. У 1785 р. воно було куплене у монастиря сім'єю Потлог, згодом перейшло до сім'ї Стурдза, потім до інших власників. У 1902 р. у Тирнавці були дві церкви: одна Дмитрівська в центрі села, збудована з каменю у 1812 р. паном Зое Стурдза; інша біля села (св. Миколая) з дерева, піднята поміщиком К. Потлогом у 1773 р. Тут зареєстровано одну школу, одну лікарню (названа Потложеску і розташована в старій церковній хаті Стурдзи), одну велику винокурню, про яку розповідав у 1866 р. І. Іонеску де ла Брад, один млин і два виноградники – один у 5 погонів біля Тирнавки і другий в 10 погонів біля села Проботешть, кам'яний кар'єр, в якому добували навіть великі брили, придатні для виготовлення млинових каменів⁵⁹. Відомим далеко за межами повіту був Тирнавський ліс, який мав різні назви: Боура, Чокова, Коморь, Хуца, Лозія-Нягре, Мелештя, Піетроаса, Пічорул-Піетрій, Поарта-Грістія, Стодола, Тінка і Валя-Плюпулуй. Разом з лісом с. Проботешть займали площу в 2860 га⁶⁰. Село Проботешть також знаходилося в межах помістя Тирнавка. У ньому проживало на той час 1586 осіб. На території цього населеного пункту знаходилося дві церкви: одна стара, дерев'яна (св. Михаїла і Гавріїла), збудована 1766 р. мешканцями села; інша кам'яна, піднята 1874 р. княгинєю Ольгою Михайлівною Оболенською відповідно до заповіту померлої Марії Потлог⁶¹. До речі, у ці роки (друга половина XIX ст.) Ольга Оболенська володіла землями в Бессарабії і в 1865 р. подарувала громаді села Тарасівці дім для заснування школи⁶².

Висновки. Можна констатувати, що економічні процеси цієї епохи, характерні для Румунії, Буковини і Бессарабії, спостерігались і в Герцаївському краї. Розподіл землі селянам у результаті аграрної реформи 1864 р., їх звільнення від кріпацтва вплинули на економічний, соціальний і культурний розвиток краю. Землевласники ще мали великий вплив на економіку села, безкоштовна праця колишніх кріпаків тримала їх господарство в задовільному стані. Але з'являється новий прошарок господарів: це резеші (вільні селяни), які додали до своєї землі нові наділи (вони володіли необхідною тягловою силою для отримання суттєвої надбавки), вони могли брати в оренду додаткові площі. Протягом 35 років їхня кількість не зменшилась, а прибутки тримались на ста-

лому рівні. Вони підхоплювали ті ініціативи раціонального ведення сільського господарства, які були у великих землевласників, збільшуючи товаризацію своїх наділів. Цьому процесу сприяють і єврейські громади Герц і Маморниці. Вони активно розвивали торгівлю і ремісництво. Ярмарки в зазначених містечках оживляли економічне життя краю. Основна маса малоземельного селянства була у скрутній ситуації: виживала за рахунок праці на своїй землі, проте для них з'являлися нові можливості заробітку – продаж робочої сили.

Одночасно з'являється необхідність у розповсюдженні освіти і медицини. І в цей період поряд з великою кількістю церков виникають перші школи, лікарні, населення краю має змогу отримати нові спеціальності в освітній мережі Дорогоїського повіту.

Moysey Antony, Moisey Arkadiy. The economic state of Hertsaivska volost in the second half of the nineteenth century.

The Chernivtsi region as an administrative unit of Ukraine was founded on August 7, 1940. It was formed as a result of annexation of the then Romanian territory by the Soviet Union. It included the northern part of Bukovina, the northern part of the Khotyn county and the Hertsaivska volost' of the Dorogoyksy district, which was not mentioned in any legal document. Soviet historians have suppressed the past of this region, believing that it belongs to Bukovina. There were no special studies devoted to Hertsaivskyj region in Ukrainian historiography, if not to mention the studies of considering its illegal capture by the Red Army in the summer of 1940. **The purpose of the article** is to characterize the economic indicators of the Hertsaivskyj region in the second half of the nineteenth century. Its **novelty** is due to the use of materials not yet published in the Ukrainian scientific discourse, such as: the state of the rural landlessness of the Hertsaivska volost in 1866 and its general assessment during 1899-1902. **Methodology of the article** is based on the analysis of agrarian culture in this region and its general economic situation, as well as the cultural level, historical state, the synthesis of disparate information. The basic source for the study of the region's economy during this period was two fundamental works: "Romanian agriculture of the Dorogoyksy district" (1866) by I. Ionescu de la Brada and the 5-volume "Large geographic dictionary of Romania" (1898-1902) by G. Lakhovari, K. Bratian, G. Tochileksu. **Conclusions.** It could be concluded, that the economic processes of this period, characteristic of Romania, Bukovina and Bessarabia were observed in the Hercevska Region. The distribution of land to the peasants as a agrarian reform of 1864result, their liberation from serfdom influenced the economic, social and cultural development of the region. Landowners still had a great influence on the rural economy, free labor of former serfs kept their economy in a satisfactory condition. But there was a new layer of hosts. They had been transformed into more resilient leaders, who have added new land to their land (they have been possessed the necessary of the tractive force to obtain a substantial increase), they could lease additional space. For 35 years their number has not decreased, and profits were kept at a constant level. They picked up those initiatives of rational management of agriculture, which were in large landowners, increasing the comradeship of their holdings. Herz and Mommitsy's Jewish communities are also contributing to this process. They actively developed trade and handicrafts. Fairs in the mentioned towns revived the economic life of the region. The bulk of the landless peasantry was in a difficult situation: survived due to labor on its land, but for them there were new opportunities for earning money: the sale of manpower.

⁵⁷ Ibidem, Vol. 4, p. 720.

⁵⁸ Ibidem, Vol. 4, p. 385.

⁵⁹ Ibidem, Vol. 5, p. 622.

⁶⁰ Ibidem, Vol. 5, p. 625.

⁶¹ Ibidem, Vol. 5, p. 109.

⁶² Moisei A.E., Moisei A.A. Tărășăuți – din margine de cronici (Schite istorice) [Tarasivtsi – from the pages of the chronicles (historical essays)], Cernăuți: Zelena Bucovina, 2001, p. 24.

At the same time, there was a need for widespread education and medicine development. And in this period there were opened first schools, hospitals with a large number of churches at the time. So the population of the region have got the opportunity to earn an education in a new facility of Dorogovskij district.

Key words: Chernivtsi region, Hertsaivskyj district, Hertsaivska volost, agrarian reform, "large landowners", rasyeshi (free peasants), land plots, distilleries, comradesity of farms, rational agriculture.

Мойсей Антоній – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук та українознавства ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет». Коло наукових інтересів: історія української культури, історія України, традиційна культура населення України, взаємодія в галузі традиційної культури українського та східнороманського населення Буковини, процеси етнокультурної ідентичності в прикордонних районах. Автор 200 наукових публікацій, у тому числі 5 монографій.

Moisey Antonyi – Doctor of Historical Sciences, Prof., Chief of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies in Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University». Research interests: history of Ukrainian

culture, history of Ukraine, traditional culture of Ukrainian population, interplay in area of traditional culture of Ukrainian and eastromanian population of Bukovina, processes of ethno-cultural identity in border regions. Author of 200 scientific publications including 5 monographs.

Моїсей Аркадій – заслужений вчитель України, у 1984–2000 рр. очолював районне методичне об'єднання вчителів історії, суспільствознавства та основ держави і права, директор департаменту освіти Румунського культурного центру «Єудоксіу Хурмузакі», краєзнавець, автор 7 книг з історії рідного краю.

Moisey Arkadiy – is an honoured teacher of Ukraine. In 1984–2000 he headed the district methodological association of history teachers, social sciences and foundations of state and law, the director of the department of education of the Romanian Cultural Center "Eudoksiu Hurmuzaki", ethnographer, the author of 7 books on the history of his native land.

Received: 20.05.2018

Advance Access Published: June, 2018

© A. Moysey, A. Moisey, 2018